

ЗАВЈЕШТАЊЕ СРЦА ИЗМЕЂУ ЗЕМЉЕ, НЕБА И МОРА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА
ПОСВЕЋЕНОГ ДЕКАНИ МАКСИМОВИЋ

Херцег Нови, 2023.

СРПСКО ПРОСВЈЕТНО И КУЛТУРНО ДРУШТВО

„ПРОСВЈЕТА”

ЗБОРНИК РАДОВА
СА НАУЧНОГ СКУПА ПОСВЕЋЕНОГ
ДЕСАНКИ МАКСИМОВИЋ

*„ЗАВЈЕШТАЊЕ СРЦА ИЗМЕЂУ
ЗЕМЉЕ, НЕБА И МОРА“*

*йоводом обиљежавања 125 јодина рођења и
30 јодина уйокојења Десанке Максимовић*

Херцег Нови
Октобар 2023.

Садржај

Оливера Доклестић, председник СПКД „Просвјета”: ПРЕДГОВОР ЗБОРНИКУ РАДОВА.....	7
АУТОБИОГРАФИЈА Десанке Максимовић.....	13
Др Светлана Шеатовић: ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ – ПЕСНИКИЊА МИНУЛОГ ВЕКА	16
Др Бошко Сувајџић: „ЗЕМЉА ЈЕСМО” – ЗАВИЧАЈ У ПОЕЗИЈИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ	28
Др Јован Делић: КУЛТУРНО ПАМЋЕЊЕ КАО ПАТРИОТИЗАМ.....	53
Др Александар М. Милановић: ОДРАЗ ЈЕЗИЧКЕ ПРОШЛОСТИ У ПОЕЗИЈИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ ..	75
Др Зорана Опачић: МОРЕ У ПОЕЗИЈИ И ПРОЗИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ	95
Др Бојан Ђорђевић: ЦРНЕ ПТИЦЕ НАД БОКОМ.....	114
Dr Siniša Jelušić: ARHETIP I ZNAČENJE: KONTRARNA SEMANTIKA U PJESNIŠTVU DESANKE MAKSIMOVIĆ....	126
Мр Марија С. Терзић: ДИЈАЛОГИЧНОСТ ЗБИРКЕ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ ТРАЖИМ ПОМИЛОВАЊЕ И РОМАНА ДЕРВИШ И СМРТ У СВЕТЛУ ДОГМЕ ЗАКОНИКА И СВЕТЕ КЊИГЕ (КУРАНА).....	142
Др Милош М. Ковачевић: СТИЛСКЕ РЕКУРЕНЦИЈЕ У ПОЕЗИЈИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ.....	170
Др Јелена Панић Мараш: ВЕРТИКАЛНО УСТРОЈСТВО БАЈКИ ЗА ДЕЦУ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ	191
Здравка Бабић: ДРАГУЉ НА НЕБУ И ЗЕМЉИ.....	204

Mare Vujinović: SMISAO I ZNAČAJ PODTEKSTA U ZBIRCI
PЈESAMA „TRAŽIM POMILOVANJE” 210

Тамара Комар: ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ И АНОНИМНИ
ЧИТАЛАЦ..... 217

УМЈЕТНИЧКИ ЕСЕЈИ

Горчин Благојевић: ДИВОТНАЈА 223

Мр Слободан Чуровић: ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ –
ВЈЕЧНОВАТИ У ТИШИНИ БИЉА И ЖУД ЗА СРЕЋОМ... 234

ПРИЛОЗИ

Препорука уредника издавачке дјелатности херцеговске
књижаре Со, господина Николе Маловића, за објављивање
Зборника радова са научног скупа посвећеног Десанки
Максимовић 245

Препорука Генералног конзулата Републике Србије са
потписом конзула жеран, господина Мића Роговића..... 246

ФОТОДОКУМЕНТАЦИЈА

Плакат и позивница..... 247

Са књижевне вечери, омаж Десанки Максимовић..... 248

Са научног скупа у кући Ива Андрића 250

Са изложбе фотографија и докумената из живота Десанке
Максимовић 254

Изложба о Десанки Максимовић у Основној школи
„Орјенски батаљон”, поводом 125 година рођења
Десанке Максимовић..... 256

Сања Радовић, библиотекарка у ОШ „Орјенски батаљон”
у Бијелој: Посјета Десанке Максимовић нашој школи 258

Изглед Његошеве награде 260

ДР ЗОРАНА ОПАЧИЋ

Училишњи факултет, Универзитет у Београду

zorana.opacic@uf.bg.ac.rs

МОРЕ У ПОЕЗИЈИ И ПРОЗИ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

THE SEA IN THE POETRY AND PROSE OF DESANKA MAKSIMOVIĆ

САЖЕТАК

У раду се бавимо симболиком мора у поезији и путописној прози Десанке Максимовић. Као простор велике лепоте и бескраја, оно представља „огледало душе”, медијум за исказивање чежњи, слутњи, разочарања или слутње коначности. Његово непрозирно дно често се повезује са подсвесним. Опажа се у извесној мери као апстрактан пејзаж, „бескрај без клијања”, очишћен од земаљског, па се доводи у везу са апсолутом. Лепота морског пејзажа у путописним чланцима толика је да рађа мисао о Творцу као најсавршенијем уметнику. Ипак, и у приморју књижевница радије одабира усамљеничко пешачко истраживање увала и висова над морем, уживајући у изненадним открићима и тумачењу немуштог језика кукаца, флоралног и орнитолошког света и света воде. Значајан симбол Црне Горе и лирски јунак Максимовићкине поезије јесте Петар Петровић

Његош, па у својим песмама списатељица успоставља лирски дијалог са његовим закључцима о људској природи и судбини.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: водена површина као рефлекс унутарњих стања, морско дно, појединац – природа, лирски дијалог, пешак / пливач, сувоземка, Његош.

ABSTRACT

In this paper, we deal with the symbolism of the sea in the poetry and travel prose of DesankaMaksimović. It is used as a fluid „mirror of the soul”, a medium for expressing longings, forebodings, disappointments or premonitions of finality. The sea is perceived as a somewhat abstract landscape, „infinity without sprouting”, cleansed of the earthly, therefore it is associated with the absolute. Its opaque bottom is often associated with the subconscious. The second part of the article is dedicated to travel prose: the beauty of the seascape is so great that it gives rise to the thought of the Creator as the most perfect artist who creates extremes and unites them in supreme harmony. However, even in the coastal areas, writers much prefer to explore the bays and heights above the sea on foot, enjoying sudden discoveries and interpretations of the unmistakable language of insects, the floral and ornithological world, and the world of water. An important symbol of Montenegro and the lyrical hero of Maksimović’s poetry is PetarPetrovićNjegoš, so in her poems the writer establishes a lyrical dialogue with his conclusions about human nature and destiny.

KEY WORDS: water surface as a reflex of internal states, seabed, individual - nature, lyrical dialogue, pedestrian / swimmer, terrestrial, Njegoš

Једна од првих асоцијација уз личност и дело Десанке Максимовић је природа, и то она шумска, бранковинска, завичајна, у којој је најрадије бивала и где се највише осећала својом: „Природа (...) у поетском свијету Десанке Максимовић (...) указује нам се као врховни универзум у коме се све остварује и из кога настају сви други свјетови” (Тутњевић 2014: 19–20). То се односи и на Јадранско море, бокељски залив и људе. Иако је море посматрала превасходно као «сувоземка», увек га поредећи са завичајним пејзажом, њени контакти са Јадраном били су стални, од младости до позног животног доба. Двадесетих година прошлог века радила је краће време у Учитељској школи у Дубровнику као супленткиња;⁵⁷ већ неколико година касније, 1930. као члан београдског ПЕН клуба креће на књижевне сусрете са публиком по приморју:

„На једној од традиционалних вечера београдских писаца окупљених у ПЕН клубу, почетком 1930, са одушевљењем је прихваћен предлог о организовању књижевних вечери у Приморју – од Сушака до Котора и Цетиња, Сарајева и Ужица. Средином маја на пут су кренули: Милан Грол, Густав Крклец, Милош Црњански, Десанка Максимовић, Нико Бартуловић, Тодор Манојловић, Милан Богдановић, Милан Кашанин, Ранко Младеновић, Јосип Кулунџић. Турнеја је била напорна, али лепа. Од 16. до 31. маја читали су своје радове на Сушаку, у Шибенику, Сплиту (два пута), Дубровнику, Котору, Цетињу, Сарајеву и Ужицу” (Поповић 2012: 16).

⁵⁷ Њена наставничка каријера почиње 1922. године, пред крај студија, када почиње да ради у приватној гимназији у Обреновцу. По дипломирању, почетком школске 1923/1924. постављена је за суплента у Учитељској школи у Дубровнику а 1924. одлази на једногодишње усавршавање у Париз.

Две године касније (1933) присуствује једанаестом међународном конгресу ПЕН клубова у Дубровнику.⁵⁸ У другој половини прошлог века лета проводи у Кварнеру и Истри (Мошћенићкој Драгој и Пули) и има доста књижевних ангажмана широм јадранске обале, о чему такође пише у својим записима с путовања. Позну животну етапу обележили су здравствени проблеми због којих је у више наврата боравила у Игалу. Године 1984. године добила је *Њејошеву награду* као прва списатељица. Пошто се опорављала у Игалу после повреде, награда јој је уручена следеће године на Цетињу, у свечаној сали Владичанског дома, одакле се поново вратила у Игало. Те године је одржан и књижевни скуп о њеном стваралаштву на сусретима *Пјесничка ријеч на извору Пиве*. О својим сусретима са морем певала је и писала прозне текстове, па ће у раду бити тумачена разноврсна симболика мора у певању и у путописној прози.

* * *

Море, у којем се пресликавају небеса чини важан флуидни медијум који природно иницира интроспекцију или мисли о пролазности. Његова површина, која може бити мирна као стакло и рефлектовати светлосне феномене – или узбуркана и тамна, силовита, непрозирна; затим, њено пространство, тајанство дубине – сва набројана својства чине га погодним мотивом за исказивање унутарњих стања. У путопису „Море” списатељица опажа одбљеске на води као удвајање: „Кад се станемо пред вече примицати којој обали, сви предмети на њој се удвоје као близанци.” Усредсређивање на титрави одраз предметног света покреће одвајање од видљивог ка унутарњем.

⁵⁸ Списатељица учествује на конгресу „са Ивом Андрићем, Светиславом Стефановићем, Тодором Манојловићем, Момчилом Настасијевићем, Раском Петровићем, Драгишом Васићем, Станиславом Винавером и другима. На челу Српског ПЕН клуба био је песник и дипломата Милан Ракић” (Поповић 2012: 18).

Сунчани призори пореде се са златним удицама којима се у свести приповедног гласа, као из таме, лове сећања као сребрне рибе (опонирањем соларне и лунарне хроматизације успешно се маркира одвајање спољног од унутарњег, имагинативног света):

„Многи путници гледају камене сиве градове што (...) а ја много радије гледам њихову слику у води. Тако потопљени у воду они ми се чине лепшим; и у моју свест изрони однекуд из таме језерце сећања, кад сам као дете гледала у окну прозора како се стада враћају са паше и како сунце вири још само четвртином зенице иза оближње шуме.

Целога пута су нове представе и утисци, као златне удице, ловиле негде у помрчини прошлости моје успомене из детињства и извучиле их на обалу. Било их је више него сребрних риба што смо их сретали у чамцима, по пристаништима. Тако на широком таласу Јадрана, где има више капљица у једном кораку мора него у свима рекама ваљевског округа, заблиста као танка нит сребра на хоризонту мала бранковачка река.”

Отуд и честе аналогije мора и песничке душе у певању Десанке Максимовић. Још у првој збирци *Песме* (1924) налази се дванаестоделна целина песама у прози под називом *Огледало*. Символика огледала подразумева поглед у свет и себе сама, односно рефлексивну површину на коју се пресликавају не само сопствени израз лица, већ и одраз видљивог света („Огледало изазива прва метафизичка питања, доводи у сумњу сведочанство чула, поставља проблем илузија” – Мабј 1973: 26). Назловни мотив у овом циклусу песама у прози упућује на лирску рефлексивност и оно што обликује однос према свету. О томе сведоче варијације исказа: „Ја носим у души чудесно огледало” / „Ја носим у души живо огледало”. Поетско ја отворено је и хиперсензибилно на све што долази из спољног света („као јасика трепетљиво”), али и поред осећаја изолованости и самоће, без обзира на „мрке погледе”, „зле речи” и „хладне осмехе” задржа-

ва однос поверења и топлине. Лирска интроспекција разумева како је процес самоспознавања непрекидан, пошто се у дубини „огледала душе” непрекидно откривају „нове, загонетне шаре”. Дубина и понори сопственог бића су младом лирском субјекту још увек недокучиви – налик несагледљивом морском дну. И зато се слутња краја у трећој и у завршној, дванаестој песми види као повратак душе своје извору. Земаљски одлазак види се као стапање са апсолутом⁵⁹ који је најприближнији аква-тичком стању и безграничности мора. Пучина је очишћена од свега земаљског, апстрактна и безгранична, „тајанствена и бес-крајна” („Волела бих да оде далеко на пучину, где нема више ни дна, ни неба, ни земље обала. / Волела бих да на путу у мир не сретне ни једра, ни крила, ни мириса биља што на земљи расте”), хладна, узвишено лепа, етерична („море светлости”). Та апстрактност видљива је и у песми „Сутон на Скадарском језеру” (збирка *Говори њихо*) у којој се море назива „бескрајом без клијања”. Због тога се у *Огледалу* рефренски варира исказ да је једино у мору „довољно лепо и довољно невесело”. Слика мора као земаљског апсолута додатно се разрађује у петој песми ове поетске целине. Заснована је на визији у којој људи у маслиновој гори (алузија на хришћанство) држе у рукама цветове и сви слушају море, уодношавају своје резонантне кутије са општим ритмом природе. Лирски субјект опажа разноврсне односе људи према „пучини”: за неке су таласи само „пенушави шум”, за друге борци јуришници, а за треће сусрет са сопственом коби, то јест опомена на коначност (замишљено слушају „кобни мир дубина”). Општи ритам природе у којем се обзнањује виши смисао објашњава се помоћу морског медијума и

⁵⁹ Разумевање микросвета омогућује у поезији Десанке Максимовић спознају општег ритма природе, који се шири у концентричним круговима ка најопштијем плану, небеској сфери и идеји апсолута. То је изражено у многим песмама: „Сав свемир је у мени, / а све је од мене веће” („Све је од мене веће”) „Стотину васиона свет сад у мени има” („Мој свет”) „Свемир горе нешто важно пева / и поверава мом чуда жељном духу” („Звона”).

у шестој песми у прози: топло животно било света пулсира и „гори” над морем и под њим, као постељица света.

За певање Десанке Максимовић карактеристична је неосимболистичка тежња ка уодношавању са ритмом природе, утишавање сопственог била и пажљиво ослушкивање микросвета, као и једначење са флоралним и ентомолошким бићима. Исти порив видљив је и унутар морског пејзажа у песми „На морској обали” (из *Заробљеника снова*). Сновидовно стање омогућава природно усклађивање сопственог дисања са „дисањем” природе („како се меша / таласање мора и моје дисање, / буђење слутњи и леопардско ближење мрака, / осећам да сам / са непрозирним дном воде једнака”; „Осећам да су неразлучни / моје дисање и таласа хука”). Ирационална природа мрака и плиме изједначава се са подсвешћу, тамним слутњама, фрагментима сећања који плутају у мраку као „биље сна” и које ће се повући и нестати са новим даном, као непрозирни муљ подвести који се у себи носи, неосветљен.

Интензивни медитерански мириси и звуци прави су изазов за чула, сасвим особени и различити од оних које песникиња добро познаје („И цврчи, цврчи цврчак”, песма посвећена сени Владимира Назора). Отуд и чулне опсене, као када у хладовини зимзеленог бора, покушавајући да у „смарегду ваздушастом / борових грана” разазна чија се гнезда крију на врховима крошњи, па открије, подсмехујући се самој себи, како заправо посматра зањихане шишарке („Бор на Брачу”). „На јулској жези” привиђа се невидљиви дух вода, невидљиво биће које је узноси „пут простора чиста”.

Слика морског пејзажа („Јутро у Кварнеру”), како смо већ навели, покреће рефлексивност. Зато се јутро доживљава као нови почетак и животна етапа. Испражњеност пејзажа од људи (камене куће у јутарњој магли које се још се „нису сетиле људи”) везује се за емотивну очишћеност и отвореност за нову љубав. Стога је друга строфа песме посвећена љубавнику који у

лирској јунакињи буди „давно потонуле светове”. С друге стране, „Црно море” засновано је на сликама тешког разочарења и горчине. Права морска олуја одвија се унутар свести лирског субјекта: засипају је неизмерно тешке „отровне и црне капи”, ветар туче као стоглава ала, а на грудима лежи водена змија. Слично томе, у песми „Молитва крај мора” лирски глас у форми обраћања пева о сопственом узнемирењу и разочарењу земаљским, о жељи да се уздигне изнад земних „мука и жалова / над радости земље, туге и злочине”. Он чезне за стањем етеричности и вечитог кретања, утапању у флуидност и препуштању сили ветрова и таласа. Носталгија и чежња за одсутним ближњим („и вода се ућути као сећања / и као сећања пригушено блиста”) у позној етапи певања изражава се у епистоли са мора („Писмо са Мљета” из *Међаша сећања*). Људска судбина је краткотрајна и сићушна у односу на вечност и трајност природе, што се можда у каменитом морском пејзажу снажније осећа („све што је природа створила, / исто је и овога часа”).

У неким песмама слика морског пејзажа се митизује, трансформише у фантазмагоричну слику света. Тако је лирска слика шљунковите плаже у песми „Плажа у заливу Батуми” обликована на трагу митских уверења о камену као живом ентитету који у себи чува душу и који може да рађа.⁶⁰ Главна лука Грузије у Црном мору у овој песми прекривена је различитим облацима „свих облика и свих боја” које личе на камена јаја различитих птичјих врста. Плажа у лирској имагинацији преображава се у магично камено гнездо („окамењену гнездару”) грејано сунчаним инкубатором. Такође, песма „На Одисејевој стени” заснована је на античком миту. Додир са каменом и водом („камене плоче изнад воде висе, / дигле су их знамо још руке киклопа”) на мести везаном за легенду о Одисеју, призива

⁶⁰ По веровању старих Словена камење је у далекој прошлости имало све одлике живих бића: „оно је осећало, размножавало се, расло као трава, и било је меко” (СМ: 258).

стопе античког јунака и звук његовог гласа и подстиче на размишљање о верности. То се шири у размишљања о љубави и оданости која надилази појединачне људске судбине. Песма се затвара сетном опаском о јединој константи у људском животу

–

оданој „помрчини, која нам зенице склапа”.

* * *

Путописна проза Десанке Максимовић, настајала у више-деценијском периоду и обједињена, како смо навели, у књигу *Рагосић иушовања*, садржи и текстове посвећене јадранском приморју. У њој се налази поменути текст „Море”, проистекао из поменутог заједничког путовања београдског ПЕН клуба, објављен као колаж импресија у *Српском књижевном гласнику* 1930. Писци разноликих поетичких уверења дали су своје записе и коментаре о путу који је био сматран „у културној јавности као прворазредни књижевни и уопште културни догађај у земљи” (Поповић 2012: 16–17). Током месеца маја писци су гостовали у Шибенику, Сушаку, Сплиту, Дубровнику, Котору, Цетињу, Сарајеву и Ужицу. Дочекивали су их књижевници, међу којима Владимир Назор и Тин Ујевић, у Дубровнику су били гости Марка Мурата. Путници су своја искуства описивали на различите начине; неким је био упечатљив лет авионом, другима успон серпентинама, трећима сусрети са људима, поздравне беседе домаћина или, пак, изношење бритких опаски о сапутницима⁶¹ (СКЗ 1930; в. Палавистра 2006: 23–25), а Мак-

⁶¹ Црњански, ког Десанка познаје још са студија, пет година старији, у својим бритким и иронијским цртицама о сапутницима за њу има најнегативније коментаре. Каже да јој је пут бродом тешко падао, да је стално повраћала и да није желела да се купа у мору (Црњански 2004: 185). Ово последње треба разумети; будући да је Максимовић била једина жена на броду, улазак у море на броду пуном мушких сапутника сасвим вероватно јој је представљао непријатност.

Ипак, и Десанка Максимовић врло дискретно је забележила различит

симовић је писала превасходно о морском пејзажу уз крајње дискретне и уопштене алузије на сапутнике (како на кога делује боравак на приморју). Лепота плаветнила у списатељици је будила искрену радост, узбуђење и дивљење:

„Цео наш пут од Сушака до Котора и даље, био је поход кроз лепоту. Није било облака, залива, камена, биљке, који у нама нису пробудили дивљење. У основици свих мојих узбуђења било је једно расположење, најсличније каквом верском расположењу.”

Она има утисак као да је са лица земље спала некаква прашњава копрена и свет је заблистао у свој својој лепоти. Улазак у медитеранске боје и мирисе подразумева одвајање од учмале свакидашњице и бивање у јаркој светлости, почетак „новог, прозачног живота”, „као да нас је нека чаробна пруга наједном оделила од наизменичних киша и прашина, и брига и учмалости”. Уочава опонентне елементе пејзажа како живе једни уз друге и размишља о свету сазданом на додиру крајности: снаге и стамености уз мекоту и нежност, горостасног и сићушног, горчине и слаткоће, тамнине и јаркости. Различите твари, боје, мириси помешани су вољом Творца који са немарношћу „моћних” спаја неспојиво као какав „необуздани романтичар”, креатор над креаторима, моћан и грацилан у исти мах („Он се не плаши за углед својих снажних мушких руку дајући им каткад умешност танких нежних прстију”). Идеја Творца који је, као креатор, био највећи уметник исказује се и у беседи поводом добијања Његошеве награде – „неки велики творац морао (би) бити и сам песник да би све то створио”. Сигурна је у то да је

темперамент својих сапутника и њихове реакције. У неким морским пејзаж, изазовни мириси и јарке боје подстичу одушевљење а у другима буде чула и плот, пожар: „Потом сам посматрала како се море сасвим друкчије огледа у сваком од очију мојих другова. У једним се чини црвено као да је запаљено вечерњим пожаром, у другима је златно као да се у дукату огледа, у трећима је запаљено нечим као зориним млечним дахом.”

велика лепота приморја била узрок Његошеве религиозности: „Лепота је зацело била и извориште његове религиозности. Она га је нагонила да решава тајну постанка света. (...) Његошева религиозност била је дубља, духовнија од оног стања душе”. Тај утисак се појачава и даљим путовањем кад се из „земље кипариса и палми и злата” пређе у „суре врхове” и „голи крш” хајдучког залеђа, у којем чак и мрак пада нагло и одсечно, готово грубо.

Међутим, она је превасходно „сувоземка”, страствени пешак кроз природу: „Нема узбудљивије грознице од грознице онога који први пут просеца неку пречицу, гоњен жељом да дозна шта се крије иза неког шумарка, неког брега, у некој ували”. Већ је поменуто како списатељица природу доживљава као живи универзум. Отуд и њена непрекидна антропоморфизација: брда су „жива бића” која се „пењу једно другом на раме и оклизнувши се опет тону у маглу”. Море је подстицај за размишљање, али од његове дубине притајено зазире. Доживљава га више као неку егзотичну лепоту но што га осећа као себи својствену средину. То је посебно видљиво у другом делу путописа „Познанство са Пулом” у којем наводи како са чежњом посматра обронке Учке горе док седи на плажи. Најаутентичнији део овог текста нису шетње по историјом натопљеној античкој и словенској Пули, дружења са пријатељима и књижевни сусрети (описани у првом делу), већ, напротив, усамљеничка истраживања превоја и кланаца над морем:

„Летње одморе на мору претварала сам, кад год се могло, и у одморе у шуми ходајући предвече по околини. За време свог првог боравка у Мошћеничкој Драги, док сам седела у крај мора, с чежњом сам бацала поглед на обронке Учке горе који су силазили скоро до плаже. Они су особито предвече, кад се јављају ћукови, постајали уочљиви. Чим сунце зађе, а залази тамо врло рано за једну од горских коса, постајала сам од пливача пешак, и то страснији од пливача. Сви ми рођени бар на

средњем горју далеко се безбеднијим осећамо у планини него на пучини; храбрије стојимо на најужем дрвну пребаченом преко понора него на великом броду.”

Испитивање густе вегетације, орјентисање по птичјим звуцима и мирисима шумског биља, откривање неутабаних стаза и обронака и трагање за новим пешачким открићима њена су највећа страст. Са осетљивошћу и афинитетом за светлост и таму, доје и нијансе опажа промене у истом пределу у пролеће, када је зеленило „нежно и паперјасто као маслачак”, када тек пролистале крошње имају „доју неба пред свитање”, као „посуте зеленом росом”, па, затим, у лето, када се изглед мења и све добија тамнију зелену боју: „Нежност се изгуби и до изражаја дођу черге купина које у доба сазревања маме тамо у шетњу”. До увале воли да пешачи поподне („осећајући неисказану сласт и од самога корачања”) и буде у природи у часу када се спушта мрак и светлосни контрасти постану драматичнији а издвојеност од људи очитија („волела да уживам у олакој јези страха која обузме путника у непознатом шумовитом пределу у часу пред залазак сунца”).

Тај пажљиви, усредсређени и дуготрајни увид производи свест о разумевању њеног немуштог језика, што се исказује у песми „Како ко” – „ја знам језик немушти / који се учи у древној под небом школи, / њега зна човек који самоћу воли, / који разуме језик кише кад пљушти”. Потреба лирског субјекта да буде сам у пределу, да га пажљиво послуша и посматра производи свест о дубоком међусобном разумевању. Ушавши у сумрак и потпуну тишину, води се звуковима птица и мирисима биља и шумских плодова, као искусни пешак мотивисан даљим открићима („Управо је то оно што волим, помислим, што сам тражила: непозната шума, пада ноћ, не знам куда ме води пут”). Кретање кроз увалу подразумева усредређивање на микросвет па је приповедање испуњено уочавањем инсеката, дубица, птица, змија, биљног света – за приповедачко биће

права „гозба очију, слуха и мириса”. Чињеница да се слободно приказују пред путницом, без страха, уверава је да је прихватају као себи равну.⁶²

Посебно задовољство осећа када наиђе на реку, па, пратећи је, дође и до слапа. Звуци водених струја у слаповима на које је наишла једнаки су било којим другим живим створовима. Приповедни глас разгонета и тумачи *водени језик*, својеврсни „звучни вез”:

„Час је то био звук као да се јавља безброј грлица, а онда иза тога нечији дубљи гневан глас, па опет грлице и за њима глас који као да неког кори” (...) Вода се ту нечим усхићивана и скачући ослобађала нечега што је тишти. А доле у виру млазеви су се цевељали, гложили, викали сви углас, да би потом прилично равнодушно наставили пут низ реку.”

Говор воде не само што није једноличан и равномеран, он, напротив, у себи садржи читав мали универзум, оркестар мањих и већих гласова, дубљих и виших (старијих и млађих) у којима се препознају разнолика расположења (гнев, радост, усхићеност, свађа, равнодушност). Зато је слап приказан као колектив, мноштво појединачних капи и млазова који се међусобно расправљају, саглашавају, сједињују и раздвајају у току који се, као и живот сам, никад не смирује.

⁶² „Гуштери иначе врло плашљиви стајали су мирно на пањевима застртим сунцем као спремни за сликање, змије се помиљале испод суварака, лептири играли неку обредну игру чија правила нисам могла уочити, пчеле слетале на повисоку биљку за коју човек не би рекао да има у себи меда. Видели се јеленци, ровци, црвене бубе ромбоидног облика посуте црним тачкама. Слетала на траву непозната ми птица зачуђена откуд сва та бића на њеној окућници. Детлић, невидљив, сада збиља детлић, ударао у кору, са ритмичним предасима. У једном куту оструга разапела шаторе, у другом три жгољава граба, избегла сечу и од страха ваљда заостала у расту. Нагннули су и сви мириси неба и земље које сунце лети у свом котлу кува и претвара у пару.”

По правилу, простор у којем људи живе одређује карактеролошка, менталитетска својства његових становника и обротно. Симбол Црне Горе, коју Максимовић назива „Његошевом” јесте велики песник који је због тога и лирски јунак њене поезије. Лепота њеног крајолика била је инспирација великом песнику и државнику: „Није тешко Његошу било са крша на коме је живео опазити све те лепоте земље и небеса. (...) Песник је у лепоти налазио утехе у свом тешком задатку владара Црне Горе у оном времену”. Посвећује му се више песама заснованих на цитатима или варирању његових стихова („Битка неба и камена”, „Исповест Његошу”, „Порука” и др.), чиме се обликује својеврсни лирски дијалог. Његов значај за песникињу је неспоран и нераскидив са појединачним и колективним искуством:

„Његошева поезија прати кроз живот не само народ већ и појединца, и то од његове младости па до гроба. (...) Ниједно људско осећање Његошу није било страна. Био је и јуначан и нежан, и религиозан и имао смисла за стварност; гледао у небеса, а видио јасно и све на земљи. Ко на брдо ак’ и мало стоји, више види но онај под брдом. Његош се за живота успео високо, небу под облаке и као великан срастао са Ловћеном, исто тако снажним горостасом, коме никад ништа нису могле буре и олује.”

Отуд се у песми „Битка неба и камена”, олуја над Ловћеном слика као сукоб природних елемената, небеса и каменаи шире, као борба неземаљских сила (бога муња) са ловћенским светим каменом. Та надземаљска битка страшнија је од сваког људског попршта; страшни крици мешају се са камења урлицима и пиштањем јаруга, међутим, „ни буре и олује”, ма како страшне биле, немоћне су пред вечном кућом на врху Ловћена.

Додељену Његошеву награду списатељица у својој беседи види са захвалношћу, будући да је прва жена која је добила ово признање, што у ранијим временима није било могуће –

са скромношћу („питала сам се да ли су моје особине, песника и човека, достојне ове почести”), али и уз приметну аутоиронију с обзиром позне године у којима се налази („Знала сам, додуше, да их добијају најпре они који могу сваког часа бити позвани оном који небом тресе”). Песникиња се осврће на дело великог књижевника самеравајући сопствена песничка и етичка уверења са његовим мислима које за њу јесу узор мудрости и националног осећања.⁶³ Свесна да се са Његошевим делом немогуће мерити или упоређивати, указује на нешто што види као могућу сродност – оданост свом народу и језику коју сматра сопственом песничком дужношћу („то да сам песник Србије, да око мојих песама лебди ореол моје отаџбине. Право је да песник врати своје народу бар део онога што му дугује”), као и труд да се пева о видљивом и невидљивом свету:

„Уверена сам да га ничим нисам изневерила, да смо и једно и друго волели свој народ и били му одани и да моје песме, мада, не достижу ниво његове поезије, говоре језиком који народ разуме, говоре о стварима које су му блиске и изражавају осећања такође блиска свим људима, јер су окренуте небу колико и земљи.”

У песмама „Исповест Његошу” и „Порука” Његошеви стихови о усамљености („тиштала ме мисао многа о тужном сираку, / тужном сираку без игде икога”) и животу као мешавини радости и горчине призивају се у тренуцима интроспекције. Прва песма посвећена је сећању на разочарења у детињству („Била сам дете, тек прве почела сањати снове / а бриге почеле да ме муче”) у којем нису изграђени механизми за суочавање са разочарењем и патњом. Суочавање младог бића са усамљеношћу и тугом рађа осећај ломности и неспремности пред препрекама („за танку сламку бачену међу вихорове”). Стихови

⁶³ „Њено име уписано је на зид Биљарде златним словима, а песникиња је цео новчани износ награде (200.000 динара) поклонила библитекама школа из околине Цетиња” (Поповић 2012: 50).

Горској вјенца у таквом расположењу се призивају, цитирају и варирају, као својеврсна лирска исповест о разумевању, о важности и моћи поезије која омогућава осећај препознавања и помаже у унутарњим борбама и преиспитивањима. Или, како је то књижевница формулисала у свом говору: „Тек биће које је дубоко патило појми стихове као што су „Чаша жучи иште чашу меда” и да се патње животне могу подносити, јер иза њих сине понекад и зрак радости”.

Обликована као исповест књижевном претходнику, песма „Порука” је производ читалачког искуства младог бића и сведочанство о моћи поезије да разуме појединачно и колективно искуство, да тумачи свет. И ова песма представља врсту дијалога са Његошевим стиховима о животу који се састоји од мешавине светла и таме, „меда” и „жучи” које се пију „смијешане”. Испевана у форми обраћања ластавицама испод кућне стрехе које се позивају да пренесу сени великог песникана Ловћену, мисли сломљеног појединца у тешким часовима о неравнотежи среће и патње о којој је Његош певао, о „гркости” која својом силином трује и затире сваку радост у животу („да нису радости цели виногради могли бити доста / да се горчина спере и заслади”). По мишљењу Десанке Максимовић, тек богато животно искуство омогућава пуније разумевање Његошеве мудрости.⁶⁴

Да закључимо, Десанка Максимовић била је „сувоземка”, пре страствени пешак него пливач, али је бивала у контакту са морем читавог живота. Море је за њу својеврсно „огледало душе”, флуидни медијум и подстицај. Усредсређивање на одраз

⁶⁴ „Тек у својој зрелости може да потпуно схвати дубину дела овог великог песника. (...) схвати све оне стихове који су постали крилатице, због надања која буде и због горчине што их собом носе. Тада тек појме како нико није срећан а нико довољан, нико миран а нико спокојан. Тек под старост приметимо да је „небо над нама затворено”, да нам „не слуша плача ни молитве”.

у води покреће рефлексije, инстрoспекцију и води ка певању о разноликим осећањима; о чежњи, слутњи, разочарању или мисли о коначности, другом, онострoном свету. У путописним чланцима о мору лепота медитеранског пејзажа сачињеног од крајности рађа мисао о Творцу као најсавршенијем уметнику. Ипак, књижевница радије одабира усамљеничко пешачко истраживање увала и висова над морем, уживајући у изненадним открићима и тумачењу немуштог језика кукаца, флоралног и орнитолошког света и света воде. Његошеве мисли о људској природи и животним искуствима, о животу као борби, подстицај су за лисрки дијалог и исказивање властитих закључака о људској судбини.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Максимовић, Десанка, *Песме*, том 1, књ. 1 (1920–1936), Ђорђевић, Љубица (прир.); књ. 2 (1936–1951), Вучковић, Радован (прир.), у: *Целокуйна дела*, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени власник / Завод за уџбенике, 2012.
- Максимовић, Десанка, *Песме*, том 2, књ. 1 (1951–1969), Тутњевић, Станиша (прир.); књ. 2 (1969–1979), Тутњевић, Станиша (прир.), у: *Целокуйна дела*, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени власник / Завод за уџбенике, 2012.
- Максимовић, Десанка, *Песме*, том 3, књ. 1 (1979–1993), Иванић, Душан (прир.); Хаику поезија, књ. 2 (1988–1993) Живковић, Живан, Ђорђевић, Бојан (прир.), у: *Целокуйна дела*, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени власник / Завод за уџбенике, 2012.
- Максимовић, Десанка, „Празници путовања”, Мирков Богдановић, Нада (прир.), *Проза*, том 5, у: *Целокуйна*

дела, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени иласник / Завод за уџбенике, 2012.

- „Море. Заједничко путовање”, *Српски књижевни иласник*. Књ. нс 30, бр. 5 (1. јул 1930), 328–330. (Путопис с пута чланова београдског Пен клуба; учесници: Милан Грол, Нико Бартуловић, Десанка Максимовић, Густав Крклец, Ранко Младеновић, Јосип Кулунџић, Милан Богдановић)
- Башлар, Гастон, *Вода и снови (оїлед о имаїнацији маїе-рије)*, превела с француског Мира Вуковић, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998.
- Вранеш, Александра, „Библиографија дела Десанке Максимовић 1972–2011”, у: Максимовић, Десанка, *Биобидлиоїрафија*, том 10, *Целокуїна дела*, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени иласник / Завод за уџбенике, 2012.
- Д. М. „Са Његошем кроз живот: бесједа осмог добитника највишег књижевног признања”, *Подјега* (Титоград) . 41, 6972 (4. 5. 1985), 11.
- Ђорђевић, Љубица, „Библиографија дела Десанке Максимовић 1920–1971”, у: Максимовић, Десанка, *Биобидлиоїрафија*, том 10, *Целокуїна дела*, Београд: Задужбина Десанка Максимовић / ЈП Службени иласник / Завод за уџбенике, 2012.
- Мабїј, Рјер, *Ogledaločudesnog*, prevela Ivanka Marković, Beograd: Nolit, 1973.
- Палавестра, Петар. *Истїорија срїскої ПЕН-а. Лични иоїлед. 1926-1986: реконстїрукија и сведочење*, Београд: Српски ПЕН Центар, 2006.
- Поповић, Радован, „Животопис Десанке Максимовић. Песникиња душе Србије”, у: Максимовић, Десанка, *Биобидлиоїрафија*, том 10, *Целокуїна дела*, Београд: Задуж-

жбина *Десанка Максимовић* / ЈП *Службени гласник* / Завод за уџбенике, 2012.

- *Словенска митологија*, енциклопедијски речник, ред. Светлана М. Толстој, Љубинко Раденковић, превели с руског Радмила Мечанин, Љубинко Раденковић, Александар Лома, Београд: ZepetBookWorld [2001].
- Тутњевић, Станиша, „Рађање песме Десанке Максимовић”, у: Тутњевић, Станиша (прир.), *Десанка Максимовић*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, Антологијска едиција *Десети векова српске књижевности*, књ. 63, 2014, 15–32.
- Црњански, Милош, *Писма љубави и мржње: писма Марку Ристићу*, Београд: „Филип Вишњић”, 2004.